

Asia: VN/2821/2024

Lausuntopyyntö: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain muuttamisesta sekä siihen liittyviksi laeiksi

Lausunnonantajan lausunto

a) Mitä vaikutuksia näette ehdotuksilla olevan?

Uuden lastensuojelulain luonnoksessa julkista valtaa siirretään laajamittaisesti yksityisille toimijoille (vrt. PL 106§, PL 124§). On olemassa riski, että pakkotoimet kuten suljettuun lastensuojeluyksikköön sijoittaminen kohdistetaan lapseen/nuoreen, jolla ei ole rikos- tai huumetaustaa. Esteelliset toimijat saavat kohtuuttomasti valtaa päätöksenteossa.

Ammattihenkilökuntaa ei ole tällä hetkellä riittävästi, jotta laki voisi toimia. Ei ole näköpiirissä, että koulutus voisi tuottaa riittävää määrää ammattihenkilöitä lain edellyttämässä tahdissa.

Lapsen oikeus tasapainoiseen ja terveeseen kehitykseen toteutuu parhaiten lapsen omassa perheessä (laajennetussa perheessä), johon kuuluvat hänen biologiset vanhempansa ja/tai hänen isovanhempansa sekä tarvittaessa muut lapselle tärkeitä ja läheisiä ihmisiä. On olemassa vahvaa näyttöä siitä, että kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset kokevat merkittävästi enemmän huono-osaisuutta ja syrjäytymistä kuin ne lapset, jotka ovat saaneet kasvaa omassa syntymäkodissaan.

Huostalapsilla on myös merkittävästi enemmän mielenterveysongelmia myöhemmässä elämässään verrattuna omassa kodissaan varttuneisiin lapsiin. Suomessa tehdään tilastojen mukaan 3 kertaa enemmän lasten huostaanottoja verrattuna esimerkiksi USA:han (THL 2022, Adoption of Foster Care Analysis and Reporting System=AFCARS 2024). Suomessa on 17885 lasta (0.32% koko väestöstä) (THL 2022) ja USA:ssa 368500 lasta (0.11%) (AFCARS 2024) sijoitettu kodin ulkopuolelle.

Ruotsissa ja Norjassa ongelmaperheiden lapset sijoitetaan isovanhemmille. Suomessa 50% kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista asuu lastensuojelulaitoksessa (THL 2022). USA:ssa 10% (AFCARS 2024) ja Norjassa 9 % kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista asuu lastensuojelulaitoksessa.

Suomessa pitkään jatkunut huutolaislapsiperinne sekä siihen liittyvä lapsiin kohdistunut henkinen ja fyysinen väkivalta heijastuu maassamme korkeina itsemurhalukuina. Suomessa tehdään eniten itsemurhia koko EU-alueella.

b) Selkeyttääkö ehdotus lapsen kasvatuksen, valvonnan ja huolenpidon sekä perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten välistä rajanvetoa sijaishuoltopaikan arjessa? Jos ei, miten säännöksiä tulisi muuttaa?

Erilaisten teknisten laitteiden käytöstä voi aiheutua lapsen kehitykselle ja kasvulle vaurioita niin, että uni ja lepo häiriintyvät. Korostetusti näkyvät valvonnat ja varsinkin salainen valvonta, joka ennemmin tai myöhemmin kuitenkin paljastuu jossakin vaiheessa, aiheuttaa lapsille ja nuorille stressiä ja saattaa johtaa asosiaaliseen käytökseen ja vahvistaa ongelmakäytöstä.

Siinä tapauksessa lapselta voidaan ottaa tekniset laitteet pois yöajaksi tai kun tämä tekee koulutehtäviä. Mikäli laitteiden käytöstä ei ole haittaa, laitteiden käyttöön ei tulisi puuttua. Lasta ei saa rangaista laitteiden poisotolla.

2. Hallituksen esitysluonnoksessa esitetään terveydenhuoltolakiin (69 §) ja lastensuojelulakiin (16 b §) informatiivisluonteista viittausta voimassa olevaan sääntelyyn ns. hybridiyksikköjen perustamiseksi. Mitä vaikutuksia näette ehdotuksen taustalla olevan tavoitteen kannalta?

Hybridiyksikköön hoitoon määrättyä lasta koskevat päätösperusteet tulisi siirtää muiden kuin lastensuojelun palveluntuottajien varmistettavaksi, jotta vältetään päätöksentekijöiden eturistiriidoilta. Nykyisen kaltaiseen, tavanomaiseen esteellisten toimijoiden ylivaltaan tulisi kiinnittää erityistä huomiota, ja päätöksenteon rakenteellinen epätasapuolisen kohtelun riski tulee poistaa. Tämä edellyttää riippumattoman tahon tekemää rinnakkaisarviointia (second opinion) lasten ja vanhempien oikeusturvan varmistamiseksi.

Hybridiyksiköt lisäävät sosiaali- ja terveyshuollon kustannuksia ennakoimattomasti. Riski on esimerkiksi se, että samanaikaisesti sekä hybridiyksikössä että perhekodissa olevasta lapsesta joudutaan maksamaan kaksinkertaista vuorokausikorvausta (ad 2000 eur/vrk). Tämä selittyy sillä, että lakiesityksen mukaan hybridilaitoshoidon aikana sijoituslapsella tulee olla varalla sijaiskodin hoitopaikka. Julkinen toimija joutuisi siis maksamaan tyhjästä hoitopaikasta niin kauan kuin lapsi on hybridikeskuksessa hoidossa.

a) Ovatko ehdotukset sääntelyltään selkeitä ja käytännössä toteutettavissa?

Lakiluonnos ei rajaa toimenpiteiden ulkopuolelle lapsia, joiden hoidon tarve ei edellytä liian voimakkaita lakimuutoksessa esitettyjä interventioita. Lakimuutos ei selkiytä nykyistä yleistä käytäntöä, jossa lastensuojeluviranomainen yksin diagnosoi ja arvioi tarvittavat kuntoutus- ja hoitotoimenpiteet.

LsL 36§ ja ShL 36§ määrittelee puutteellisesti sosiaalivirkailijoiden toimivaltaan kuuluvan arviointivelvollisuuden, minkä vuoksi sitä on väärinkäytetty (huom! esteellisyysäädökset tulisi ottaa huomioon).

Rajanveto arviointivelvollisuuden ja arviointioikeudenoikeuden välillä on juridisesti määrittelemättä. Tämä on mahdollistanut ja tulee mahdollistamaan tuhannet lakiin perustumattomat huostaanotot (MTV ja Kuntaliiton uutinen 31-7-2022: Lain ja sen hengen vastaiset huostaanotot).

Nykyisessä laissa määritelty arviointivelvollisuus ja -oikeus ja sen juridinen määrittely täytyy kirjata lakiin esim. viittauksella hallintolakiin ja vaatimuksena hallintolaissa määriteltyihin laillisen päätöksen muutoseikkojen noudattamisesta.

Lastensuojelulain 36 §:n ja sosiaalihuoltolain 36§:n tarkoittama arviointi tapahtuu nykyään esteellisten toimijoiden taholta. Muiden tahojen osallistuminen arviointiin ei ole käytännössä mahdollista. Tästä seuraa joko tahallisia tai tahattomia virhearvioita.

Arviota suljettuun lastensuojelulaitokseen sijoitetun nuoren rikoksesta ei saa jättää pelkästään lastensuojeluvirkailijan tai [esteellisen] lastensuojelun palveluntuottajan arvion varaan. On hankittava second opinion, jolloin välttyttäisiin esteellisten lausuntojen antamiselta.

Harvinaista ei ole, että lastensuojelun asiakas, vanhemmat tai muut läheiset provosoidaan lastensuojelun tai palveluntuottajan taholta reagoimaan voimakkaasti, mikä herkästi tulkitaan aggressioksi. Tältä tuskin välttyään, koska raskaimmat arviot esittää usein palveluntuottaja, esteellinen edunsaaja.

b) Miten arvioitte henkilöstölle asetettujen vaatimusten riittävyttä?

Lastensuojelun henkilöstöön kohdistetut saatavuuteen ja koulutukseen kohdistuvat odotukset ovat usein perusteettoman toiveikkaat. Tällä hetkellä on merkittävä pula lastenpsykiatreista ja nuorisopsykiatreista ja muustakin lastensuojelun henkilökunnasta eikä ole odotettavissa, että tilanne korjaantuisi lähitulevaisuudessakaan. Vuonna 2035 tarvittaisiin vähintään 100 lastenpsykiatria ja 50 nuorisopsykiatria enemmän kuin tällä hetkellä. Tämä edellyttäisi 25 valmistuvaa lastenpsykiatria vuosittain sekä 13 valmistuvaa nuorisopsykiatria vuosittain. Valmistuvia näillä aloilla on alle 10 erikoislääkärinä vuosittain. Jo nyt on yllä mainituilla erikoisaloilla virkoja täyttämättä keskussairaaloissa. Päätösvalta asiassa valuu toimijoille, joilta puuttuu riittävä ammattitaito ja motivaatio lapsen edun ajamiseksi.

c) Ehdotuksen mukaan asiakassuunnitelma tulisi tarkistaa vähintään neljän kuukauden välein ja sen tueksi tulisi saada asiantuntija-arvio. Miten arvioitte sääntelyä lapsen rajoittamisen tarpeellisuuden arvioimisen sekä sen sisällön ja laajuuden tarkistamisen näkökulmasta?

Periaatteellisenä kysymyksenä voisi nostaa esille se, että tulisiko harkita kokonaan uudestaan, sisällytetäänkö esitetyt voimakkaat toimet ja uudet laitokset rikosseuraamuslaitoksen alaisuuteen. Oletettavaa on, että rikosseuraamuslaitoksen alaisena henkilökunnalla on paremmat edellytykset ja valmiudet laissa puheena olevan kohderyhmän kohtaamiseen ja kohteluun. Rikosseuraamusviraston alaisuudessa asiaankuuluva laintuntemus on jo vahva, kun taas lastensuojelussa tarvittava laintuntemus lienee vaatimatonta, eikä ole uskottavaa, että koulutuksellakaan se vuosiin parantuisi.

d) Mikä on näkemyksenne ehdotetun palvelun suhteesta erityisen huolenpidon jaksoon?

Erityisen huolenpidon jaksolla on tarvetta nykyisessä muodossaan. Suljetulla lastensuojelulaitoksella ei ole tarvetta maassamme. Esimerkiksi Norjassa ei ole lainkaan suljettuja lastensuojelulaitoksia

4. Esitetään muutettavaksi ja selkeytettäväksi nykyistä erityisen huolenpidon sääntelyä. Ovatko ehdotukset tarkoituksenmukaisia ja toteutettavissa käytännössä?

Kyllä pääosin

Vapaamuotoiset huomiot kohdasta 4.

Tarvitaan erityistä täsmennystä siihen, kenellä on validi oikeus ja velvollisuus (ei vain mahdollisuus) toisen mielipiteen hankkimiseen

62 ja 63 § Yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoittamista koskeva päätöksenteko

Yhteydenpitokiellosta: Tällä hetkellä lastensuojelussa on yleinen moitteen alainen toimintamalli, jonka mukaan lapselle ja vanhemmalle asetetaan jopa vuosia kestävä yhteydenpitorajoitus. Lapsi on voinut videopuhelussa sanoa, että häntä on sijoituskodissa tai lastensuojelulaitoksessa pahoinpidelty, minkä seurauksena yhteydenpitoa lapsen ja vanhemman kanssa on voimakkaasti rajoitettu.

Lapsen kertomusta sijoituspaikassa tapahtuneista pahoinpitelyistä on jo joissakin tapauksissa käytetty muutamilla paikkakunnilla yhteydenpidon rajoituspäätöksen perusteena. Nyt yhteydenpitopäätöksen tekee käytännössä ja tosiasiallisesti lastensuojelun palveluntuottaja ja lastensuojelu vain vahvistaa vaaditut rajoitusmuodot. Päätöksentekojärjestys on lainvastainen, se mm. rikkoo perustuslain 124 §:ää

64 ja 70 a § Tekninen valvonta lastensuojelulaitoksessa

Teknisen valvonnan ulottaminen lastensuojelun palvelutuotantoon voi edellyttää perustuslain mukaista säätämisyjärjestystä.

65 § Aineiden ja esineiden poisottaminen lastensuojelulaitoksessa

-

66 § Henkilöntarkastus

-

66 a § Henkilönkatsastus

-

67 § Omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen

-

68 § Kiinnipitäminen laitoksessa

-

68 a § Kiinnipitäminen lapsen laitoksesta poistumisen estämiseksi

-

69 a § Luvatta lastensuojelulaitoksesta poissaolevan lapsen etsintä ja palauttaminen

Julkisessa tilaisuudessa eduskunnan pikkuparlamentissa eduskunnan oikeusasiamies on vahvistanut, että luvatta lastensuojelulaitoksista pois lähteneiden eli hatkat ottaneiden lasten ja nuorten motiiveja tekoihinsa ei ole selvitetty. Huostaan otettujen lasten kaltoinkohtelu sijaiskodeissaan tai laitoksissa on lasten ja heidän omaistensa kertoma syy hatkoihin. Tämän huomioon ottaen poliisivaltuuksien siirtäminen palvelujen tuottajille ja/tai lastensuojeluviranomaisille on kohtuuttoman raskas ratkaisu tilanteessa, jonka syntymisen juurisyynä voi olla palveluntuottajan oma moitteenvaarainen teko tai teot.

69 b § Lapsen kiinniotto

-

69 c § Kiinniotetun lapsen kuljettaminen

-

69 d § Perhekodista luvatta poissaolevan lapsen etsintä ja palauttaminen

-

69 e § Poliisin virka-apu laitoksesta ja perhekodista luvatta poissaolevan lapsen kiinniottamisesta ja kuljettamisesta

Tulisi kiinnittää erityistä huomiota siihen, että poliisin virka-apupyynnöön käytetyt perusteet kestävät sille asetetut juridiset kriteerit. Huolellisesti selvitetty ja hallintolain mukaisen laillisen päätöksen muotoseikat täytyvät olla olemassa. Pelkkä virkailijan ”minulla on huoli”- selitys ei saa olla riittävä peruste virka-apupyynnön toimeenpanemiseen.

Yleinen lainkunnioitus edellyttää, että perustuslaillisia oikeuksia ei loukata mielivaltaisesti ja perusteettomasti. Poliisin virka-aputilanteisiin pitäisi olla edes rutiininomaisesti noudatettu menettelytapa, jossa virka-apupyynnöiden lainmukaisuus tarkistettaisiin vähän samaan tapaan, kuin poliisin virka-aseen käyttö. Ilman mitään kontrollia sallittu virka-apumenettely johtaisi väistämättä väärinkäytöksiin (on jo johtanut).

71 § Erityiset rajoitukset kuntouttavan suljetun laitospalvelun aikana

72 § Erityiset rajoitukset erityisen huolenpidon jakson aikana

6. Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uusi laki Valtion lastensuojelulaitoksesta ja sen yhteydessä toimivasta koulusta ja täsmennettäväksi viraston nykyistä rakennetta. Vastaisivatko ehdotukset tätä tavoitetta?

Ei

Vapaamuotoiset huomiot kohdasta 6.

Esitetty uusi lastensuojelulaki ei ole enimmiltä osin lapsen edun mukainen. Tosiasia on, että vaarallisen väkivaltaisia nuoria on. Tosiasia on, että lasten ja nuorten huumeriippuvuus on yleistynyt. Vaikka rikosvastuun alaikäraja on 15 vuotta, niin vähäisemmillä lainmuutoksilla asia voitaisiin hoitaa rikosseuraamuslaitoksen toimivaltuuksien tarkistamisella. Näin suojeltaisiin lastensuojelun työntekijöitä kohtaamasta heille haasteellista rikoksiin taipuvaista asiakaskuntaa.

Huostaanotetun lapsen kohtelu voi sijaiskodissa tai laitoksessa olla samankaltaista, kuin koulukiusatun lapsen kohtelu. Huostaanotetun lapsen psyykkiset vastareaktiot ja traumat voivat olla samankaltaisia. Voisi olla paikallaan tutustua norjalaiseen Dan Olweuksen laatimaan kiusaamisen vastaiseen ohjelmaan, jonka periaatteet ilmenevät mm. Oslon kaupunginhallituksen laatimaan koulukiusaamisen vastaisen ohjelman velvoittaviin vaatimuksiin. Siihen kuuluu mm. vaatimus, että silloin kun lapsi joutuu terapiaan tai tekee itsemurhan [kiusaamisen vuoksi], niin tulee selvittää, mitä virkakunta ja muut aikuiset tekivät tai jättivät tekemättä. Samaa tulisi soveltaa hatkat ottaneen lapsen motiivien selvittämiseksi. Suomessa toimintamalli on päinvastainen; vaatimus Suomessa on, että pitää katsoa tulevaan, ei saa puhua menneestä, ei saa jäädä menneeseen.

Erikseen tulisi selvittää, miten niin sanottua kiintymyssuhdeteoriaa lastensuojelussa sovelletaan, ja mitä se tapa aiheuttaa. Vaikuttaa siltä, että lastensuojelun kenttätyössä kiintymyssuhdeteoria on akateeminen vastine vieraannuttamiselle.

Ilmeistä on, että nykyinen tapa soveltaa kiintymyssuhdeteoriaa lastensuojelussa on karkeasti lastensuojelunlain 4 §:n vastainen, eli sabotoi yrityksetkin yhdistää huostaanotetun ja hänen perheensä yhdistämisen.

Kiintymyssuhdeteoria karkea soveltaminen, eli tapa katkaista huostaanotetun lapsen kaikki aiemmat läheissuhteet, jotta hänelle jäisi voimia rakastua uuteen elämänympäristöönsä, traumatisoi huostaanotettuja lapsia pysyvästi. Se voi olla myös tavoitteellista, koska psyykkisesti diagnosoidun lapsen hoitokorvaukset ovat huomattavasti korkeammat kuin oireilemattomasta huostaanotetusta maksetut hoitokorvaukset.

7. Esityksen tavoitteena on vahvistaa kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen oikeutta erityiseen suojeluun. Vastaavatko ehdotukset tätä tavoitetta?

Ei

Vapaamuotoiset huomiot kohdasta 7.

Kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen oikeutta erityiseen suojeluun lakiehdotuksen luonnos pääosin ei edistä. Liian pitkälle menevä kontrolli ja rajoitukset voivat toimia odotusten vastaisesti. Jo nyt esimerkiksi huumeiden käyttö alkaa usein sijoituslaitoksessa tai -kodissa. Lapsi tuskin kokee ehdotetut kovat poliisitoimet ja poliisivaltuuksien laajennukset oikeutena erityiseen suojeluun. Todennäköisempänä reaktiona ehdotetusta laista lienee jengiytymisen vahvistuminen ja muu asosiaalisen käytöksen muotojen raaistuminen, sekä niin sanotun valkoisen raivon uudet ilmentymät. Kohteena vain on virkavalta.

Niin kauan kuin hatkat ottaneiden nuorten motiiveja ei tunneta, ei pitäisi ryhtyä näin rankkoihin pakkotoimenpidesuunnitelmiin. Asianomaiselle hatkat ottaneelle nuorelle pitäisi aina taata puolueeton mahdollisuus kyseisen tapauksen syiden ja seurausten käsittelyyn sekä oman tilanteensa arviointiin. Puolueeton asiankäsittelijä ei voi olla sosiaalityöntekijä eikä lastensuojelun palveluntuottaja.

8. Vapaamuotoiset huomiot koko esityksestä.

THL:llä on lakiin perustuva velvoite ylläpitää lastensuojelun tilastoja. Kuitenkaan sellaista tilastotietoa ei ole, josta selviäisi kuinka monta lasta on kotiutettu biologisten vanhempien luokse sen jälkeen, kun huostaanoton perusteet ovat loppuneet. Viimeinen tilastollinen tarkkuus, joka on THL:n tilastoissa selvitettävissä on tilastoluokka ”Kotiin tai vapaaehtoiseen sijoitukseen huostaanoton päättymisen jälkeen sijoitetut lapset.” Näitä huostaanotettuja lapsia ja nuoria on THL:n tilastojen mukaan ollut vajaa 5 % huostaanotetuista. Joidenkin arvioiden mukaan aidosti perheen yhdistämisen mukaiseen kotiuttamiseen päässeitä lapsia ja nuoria lienee vain noin 1 %.

Aidosti kotiutettujen lasten tilastotiedon puuttuessa THL:n tilastot eivät osoita esim. huostaanoton aikana itsemurhan tehneiden tai huostaanotosta kadonneiden lasten määrää. Kuitenkin julkisten tietojen mukaan huostaan otettujen lasten ja nuorten itsemurhien määrä on 3–4 kertainen koko väestön vastaavan ikäisiin verrattuna.

Kunnille asetettiin 1.1.2015 voimaan tullut velvollisuus toimeenpanna jokainen huostaanotto, jonka lastensuojelun virkailija oli itse laatimaansa asiakassuunnitelmaan kirjannut. Samana vuonna 14-vuotiaiden ja sitä nuorempien itsemurhien määrä moninkertaistui (kts. Suomen virallinen tilasto kuolinsyysaikaasarjat). Tämä liittyy lastensuojeluvirkailijoiden arviointivaltuuksien uudelleen määrittelyyn ja lainsäädännön epämääräisyyteen, sekä näin mahdollistettuihin ylilyönteihin.

Lahti-Nuuttila Ville
Fathers Rights Finland

Lahti-Nuuttila Ville
Lasten ihmisoikeudet ry - Sosiaalipolitiikan professori Juhani Laurinkari ja
päätoimittaja Esko Leipälä